

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi
Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Philosophy

Araştırma Makalesi | Research Article
Kaygi, 22 (1), 340-368.

Makale Geliş | Received: 18.07.2022
Makale Kabul | Accepted: 04.03.2023
Yayın Tarihi | Publication Date: 30.03.2023
DOI: 10.20981/kaygi.1145283

Svıtlana NESTEROVA COŞKUN

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Bartın Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Bartın, TR
Bartın University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Bartın, TR
ORCID: 0000-0003-4128-708X
scoskun@bartin.edu.tr

Soyut Kavramların Ontolojik ve Epistemolojik Boyutu*

Öz: Soyut kavramlar, başta bilim, hukuk ve ahlak olmak üzere istisnasız her tür insani faaliyet alanında kullanılan temel zihinsel oluşumlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Soyut kavramlar yaşamımızda ve düşünme sürecinde önemli yer işgal etmesine rağmen, bunların doğası ve işlevlerinin konusunda yeteri kadar araştırma yapılmadığı görünüyor. Bu çalışma mevcut alan literatüründeki eksiklikleri ve tartışmalı hususları tespit ederek, soyut kavramların mahiyetini ve özelliklerini ele almayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda öncelikle soyut ve somut kavramların ayrımını belirleyen hususlar ve tanımlama kriterleri üzerinde durulmuştur ve sonrasında soyut kavramların oluşum süreci incelenmiştir. Araştırmamız, kavramların işaret ettiği nesnelere ontolojik statüsüne göre soyut kavramların tanımlanmasının elverişli olmadığını göstermektedir. Soyut ve somut kavramlar arasındaki temel farklılığın bunların oluşum sürecinde bulunduğunu göstererek, aralarındaki ayrımın ontolojik olmaktan çok epistemolojik olduğunu iddia etmekteyiz. Soyut kavramlar, somut nesnelere dair deneyimlerin ve kavrayışların ileriki analiziyle elde edildiği için daha üstün bir bilgi seviyesinin ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Soyut kavramlar, somut kavramların içlemsel tanımlamasını sağladıkları için bilgi oluşum sürecinde kritik bir yere sahiptir. Bununla birlikte, soyut kavramlar çoğunlukta isim kategorisindeki sözcükler aracılığıyla ifade edildiği ve kategori hatalarına neden olduğu için, bilimsel araştırma sürecinde ve günlük kullanımda bunu dikkate almak önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kavramlar Mantığı, Kavramlaştırma, Soyutlama, Soyut Kavramlar, Somut Kavramlar, Dilsel Adlaştırma.

* Bu makale 2-4 Eylül 2021 tarihlerinde Nevşehir'de düzenlenen X. Mantık Çalıştay'ında sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Ontological And Epistemological Dimensions of Abstract Concepts

Abstract: Abstract concepts are basic mental formations used in almost every field of human activity, especially in science, law and ethics. Although abstract concepts occupy an important place in our life and thought processes, their nature and functions have not been explored sufficiently. The aim of this study is to examine the nature and characteristics of abstract concepts, as well as to identify gaps and contradictions in the available thematic literature. For this purpose we firstly considered the definition criteria that determine the difference between abstract and concrete concepts, and then analyzed the process of formation of abstract concepts. Our research shows that it is inefficient to define abstract concepts according to the ontological status of the objects they refer to. Showing that the fundamental difference between abstract and concrete concepts lies in the process of their formation, we argue that the difference between them lies in the epistemological, and not ontological plane. Abstract concepts appear as products of a higher level of information processing, as they are obtained as a result of further analysis of our experiences and ideas about concrete objects. Abstract concepts occupy an important place in the process of knowledge formation, since they provide an intensional definition of concrete concepts. However, since abstract concepts are often expressed as nouns and lead to category error, it is important to take this into account in the process of scientific research and in everyday use.

Keywords: Logic of Concepts, Conceptualization, Abstraction, Abstract Concepts, Concrete Concepts, Linguistic Nominalization.

Giriş

Geleneksel olarak felsefe ve mantıkta kavramlar düşünmenin en basit unsurları, düşünceleri oluşturmanın ve akıl yürütmenin yapıtaşı oldukları kabul edilmiştir. Söz konusu varsayımın bir neticesi olarak, klasik mantık kitaplarının genellikle kavramlar mantığı bölümüyle başlayıp, önermeler ve çıkarımlar mantığıyla devam ettiğini görmekteyiz. Ne var ki klasik mantık, kavramların çeşitleri ve aralarındaki ilişkilerin incelenmesiyle sınırlı olup, kavramların içsel yapıları ve mahiyetleriyle pek fazla ilgilenmemiştir. Modern veya sembolik mantık, özellikle kavramların semantik içeriğinden kaynaklanan sorunlardan kaçınarak, kavramları, içi boşaltılmış değişkenler haline indirgemiş ve fiilen kavramlar mantığını araştırma alanı dışında bırakmıştır. Kavramların oluşum ve işleyiş şekillerinin incelenmesi ancak günümüzde, hızlı gelişen nörobilim, bilişsel bilimler, zihin ve yapay zekâ araştırmaları gibi alanların gelişmesiyle mümkün oldu.

Kavramların doğası ve işleyiş prensipleri konusunda felsefe ve mantıkta kuramsal tartışmalar sürerken, kavramlar genellikle “zihinsel temsiller”, “soyut

objeler” veya “bilişsel ajanlara özgü yetiler” olarak ele alınır (Margolis 2019). Görüş farklılıklarına rağmen araştırmacılar kavramların düşünme ürünü ve bilgi unsuru olduğu konusunda hemfikirdir. Kavrama ve kavramlaştırma esnasında, dış veya iç kaynaklardan algılanan ve biriken veriler işlenerek düzenli hale getirilmektedir ve bir gösterge (dilsel sözcük, simge vs.) ile ilişkilendirilmektedir. Böylece kavramın, dilsel kalıpta muhafaza edilen temel bir *bilgi birimi* ve bir *bilgi birikimi* olduğu söylenebilir. Çağdaş araştırmalar, kavramların aslında düşüncenin ilksel ve yalın unsuru olmadığını, duyu, algı, hatırlama gibi zihinsel yetilerin çoklu koordinasyonu neticesinde; analitik ayrıştırma, soyutlama, genelleme, sembolleştirme (sembolik özdeşleştirme) gibi birbirini takip eden zihinsel işlevler zinciri sonucunda oluşan, oldukça komplike ve sofistike ürünler olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, düşünce kavramlarla başlamaz; aksine kavramlar düşünme sürecinin belirli neticesidir, hatta zirvesidir.

Kavramlara ilişkin problem, sadece kavramların oluşum süreciyle sınırlı kalmayıp kavramların işleyişini de kapsar. Kavramlar, zihnimizde kalıcı tekrarlanabilir çağrışımlar (temsiller) oluşturmakla ve bir temel anlayış (prototip) sunmakla birlikte, oldukça esnek bir yapıya sahiptir (Reisberg 2007: 300). Her kavram genellemeye dayandığı için belirsizliği de belirli ölçüde içermektedir. Dilsel göstergenin belirliliği ve kalıcılığı sayesinde kavram sabit görünür, ancak kavramın kapsamında ve içleminde devamlı değişikliklerin meydana gelmesi söz konusudur (Buzaglo 2018: 72-74). Özlem’in ifade ettiği gibi, “Epistemolojik açıdan kavram, işaret ettiği şey (obje) hakkındaki bilgimiz arttıkça, hacmi durmadan genişleyen bir hazne, bir depo görünümündedir” (Özlem 2004: 68). Sözcükler sayesinde kavramlar görünürdeki kalıcılığı kazansalar da, biz buz dağının ancak görünen kısmını görmekteyiz. Zihnimizin karanlık sularında, bu buzdağının derinliği hala ölçülemeyecek kadar kapsamlı ve karmaşık bir bölümü saklanmakta, kavramların arasındaki etkileşimlerde yeni veri ve değişik bağlamlara göre durmadan yeniden belirlenme ve tanımlanma süreçleri işlemektedir. Söz konusu süreci mantıksal bir biçimselleştirilmeye tabi tutmaya çalışan Frege, kavramın bu yüzden bir fonksiyon

olduğunu söylemektedir (Frege 1960: 31). Frege'ye göre kavram, içerdiği yapısal "boşluk" sayesinde nesne konumunda bulunan argümanlarla ilişkilendirilmekte ve bunlara belirli bir anlam ve değer atfetmektedir.

Peki, temel bilgi birimi olarak kavramlar neyi temsil eder, ne hakkında bilgi sunar? Başka bir ifade ile kavramların konusu ne olabilir? Gerek işaret ettikleri objelerin ontolojik statüsü gerek kapsamı gerekse oluşum süreci bakımından kavramlar çeşitlilik arz etmektedirler. İnsan zihni, düşünmenin konusu olarak olgusal gerçeklikteki bir nesneyi bir bütün olarak ele alabildiği gibi, söz konusu nesnenin bazı ayrı özelliklerini, başka nesnelere olan ilişkilerini, etkilerini vb. seçebilir. Kavramların, işaret ettikleri şeylere/konulara göre yapılan sınıflamalarda başta somut ve soyut kavramlar arasında yapılan ayrıma rastlanır. Somut kavramlar genellikle pozitif bilimlerin ilgi odağında olan, belirli madde ve forma sahip olan nesne gruplarını temsil etmektedirler (kalem, elma, kedi, vs). Teorik tanımlanması oldukça problematik olan soyut kavramlar insan yaşamında kritik bir role sahiptirler. İnsanoğlu olarak meydana getirmekle övündüğümüz, doğal olana karşı konumlandığımız bütün kültür dünyasının soyut kavramlardan inşa edildiği söylenebilir. Bilim, inanç, hukuk, ahlak, sanat gibi alanlar çeşitli soyutlamalar üreterek gelişmektedir. Yaşam değerleri olarak nitelendirdiğimiz "doğruluk, güzellik, mutluluk, barış, sevgi" gibi kavramlar, türeyişi itibarıyla soyutlamalardır. Ne var ki, evreni anlaşılır kılmaya yardımcı olan, davranışlarımızı yönlendiren, yaptığımız seçimleri belirleyen, yaşamımızı anlamlandıran soyut kavramların doğası ve türleri hakkında günümüz eğitim ve araştırma gündeminde gerektiği kadar yer verilmediğini tespit emekteyiz. Soyut kavramların doğası ve işlevleri konusundaki bilgi yetersizliği, gündelik yaşamda soyut kavramlarla ifade edilmiş varlıksal özelliklerin ya abartılmasına ya da yeterince önemsenmemesine yol açmakla birlikte, bilimde olduğu kadar felsefede de araştırmacıların karşılaştıkları metodolojik zorluklara neden olmaktadır. Soyut kavramların hayatımıza nüfuzunu ve tesirini göz önünde bulundurduğumuzda, özellikle günümüzde ihtiyaç duyulan eleştirel düşünce yetkinliğinin kazandırılması açısından, soyut kavramların

mahiyeti, özellikleri, işlevleri konusunda kapsamlı bir incelemenin yapılması gerekli görünmektedir. Bu çalışma mevcut alan literatüründeki eksiklikleri ve tartışmalı hususları tespit ederek, soyut kavramların mahiyeti ve özelliklerini ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, başta soyut ve somut kavramların ayırımı belirleyen hususlar ve tanımlama kriterleri tartışılmakta, soyut kavramların oluşum süreci ve dilde ifade edilmiş tarzından kaynaklanan problemler ele alınmaktadır.

1. Soyut Kavramları Tanımlama Sorunu ve Mevcut Tanımların Analizi

Soyut kavramlara ilişkin araştırmalarda başta tanımlama sorunu yer almaktadır. Bu sorun, gerek gündelik kullanım, gerekse eğitsel ve bilimsel amaçlar doğrultusunda hazırlanan kaynaklarda izlenmektedir. Anlatımın yetersiz olmasının yanı sıra, birbirinden farklı, tutarsız, bazen de çelişen açıklamalara rastlamak mümkündür. Soyut kavramlara ilişkin tanımlamalar genellikle totolojik veya “Somut/soyut” ayrımı ve karşıtlığı çerçevesinde yapılmaktadır. Örneğin, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte bu kavram, “*Soyutlama ile elde edilen, varlığı ancak eşyada gerçekleşen, mücerret, somut karşıtı, abstre*” (Parlatır vd. 1988: 2018) olarak tanımlanmaktadır. Karşıtlığı esas alan tanımlarda, tanımlanan kavramların birbirini dışlayan niteliklere sahip olmaları varsayılmaktadır. Bu durumda “Somut/soyut” kavramlar ikilemi bir dizi mantıksal problem de gündeme getirir. Bütün kavramlar bu ikili bölünmeye dahil mi? Söz konusu iki kategoriye dahil olmayan veya tersine her ikisine dahil olan kavramlar var mı? Soyut ve somut kategoriler arasındaki ne tür ilişki var: Ayrıklık, karşıtlık yoksa eksik kapsama mı?

Soyut ve somut kavramların özelliklerini ele alan “Klasik Mantık” ders kitaplarındaki tanımlamalara bakıldığında, aralarındaki ayrımın soyut ve somut kavramların işaret ettiği nesnelere ontolojik statüsüne göre yapıldığını görmekteyiz. Aşağıda, günümüzde mantık eğitiminde kullanılan kitaplardan alıntılanmış birkaç tanım örneğini sunuyoruz:

1. “Somut kavram, tek bir nesneye işaret eden, başka bir şeye bağlı olmadan kendi başına var olan bir şeyin kavramı olarak tanımlanmıştır. Örneğin nesne olarak insan (Ahmet) veya evin kavramı somut sayılmıştır. Buna karşılık, varoluşunu bir başka şeye borçlu olan ve ancak düşünmede ve zihinde bir başka şeyle ilişki içinde, nesne veya nesnelere niteliği olarak düşünülen şeyin kavramı soyut kavram kabul edilmiştir” (Özlem 2004: 70).
2. “Ontolojik olarak kendi başına varolan, başka şeylerden ayrı duran her şey somuttur. Yine ontolojik bakımdan bağımsız olamayan yani yalnızca düşünme süreci içerisinde soyutlama ile farkına varılan şey soyuttur” (Özlem 2004: 70).
3. “Eğer kavram bir nesneye veya bir varlığa delâlet ediyorsa somuttur. İnsan, filozof, beyaz... gibi. Eğer kavram bir oluş tarzını ifade ediyorsa soyuttur, insanlık, beyazlık gibi” (Öner 1986: 18).
4. “Bir nesneyi veya bir varlığı müşahhas bir biçimde işaret eden, zihin dışında konusu bulunan kavrama somut kavram denir; araba, bilgin, siyah, eldiven, öğretmen gibi. Eğer kavram, bir oluş tarzını işaret ediyorsa, buna soyut kavram denir; güzellik, yiğitlik, insanlık, yaşlılık, öğretmenlik gibi. Soyut kavramlar, tek tek duyularla algılanan varlıkları değil, bu varlıkların ilişkisinden ortaya çıkan genel niteliği gösterirler” (Alper& Hacınebioğlu 2009).
5. “Somut kavram, herhangi bir tekil nesneyi belirttiği hâlde soyut kavram söz konusu nesneye ait bir niteliği belirtir” (Akdoğan vd. 2019: 48).

Mevcut tanımlar çoğunlukta somut kavramların fiziki dünyadaki tekil nesnelere işaret ettiğini bildirir. Somut kavramın tanımlarında sıkça rastlanan “*tek bir nesneye işaret eden, başka bir şeye bağlı olmadan kendi başına varolan*” (1), “*tekil bir varlık*” (5), “*ontolojik olarak kendi başına varolan*”(2), “*bir nesne veya varlık*”(3,4,6) gibi ifadelerin, Aristoteles’in “Kategoriler”de tanımladığı “Birincil Öz”e veya “Asıl varlığa” (Aristoteles 2020: 13) tekabül eden, madde ve formdan ibaret olan ayırık şeylere gönderme yaptıkları anlaşılır. Ancak bu tanım, nesnel gerçeklikteki bazı varlıkları ve unsurları kapsam dışında bırakabilir: Atmosfer bir soyut mu, yoksa somut bir nesne mi? Elektrik ve ışık varlığını başka nesnelere

dayandıkları için soyut mu? Burun veya kalp, tek başında var olamadığı için soyut mu? Dalga kavramı hangi kategoriye aittir?

Soyut kavramlara dair açıklamalarda rastlanan “*duyularla algılanmayan*” (4), “*sadece zihinde var olan*” (1, 2) gibi ifadelerin, soyut/somut kavramların varsayılan karşıtlığına dayanarak türetildiği anlaşılmaktadır. Oysa, duygularla algılanmadığı halde yaşamımız için kritik öneme sahip oksijen veya WIFI gibi şeylerin “sadece zihinde” var olmadığı açıktır. Bununla birlikte soyut olan *ağırlık*, *aydınlık*, *acı* gibi kavramların duygularla algılanan niteliklere işaret ettiğini görmekteyiz. Dolayısıyla, söz konusu betimlemelerin soyut kavramların doğasını yansıtmadığı söylenebilir. Ne var ki mantık araştırmaları yanı sıra dilbilim alanında da yapılan somut ile soyut isimler arasındaki ayrımında, soyut isimler genellikle “somut karşıtı” ve “duyularla algılanmaz” özelliklere vurguya dayanarak tanımlanmaktadır (Friedlander 2022). Tem Türkçe hem de yabancı literatürde sıkça rastlanan söz konusu basite indirgeyici ve yanıltıcı yaklaşım, somut kavramların doğasının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Diğer yandan “soyut” kavramın tanımında çoğunlukta yer alan “*bir oluş tarzı*” (3, 6), “*nitelik*” (4, 5), “*özellik*” gibi deyimler, soyut kavramların temsil ettiği bütün konuların çeşitliliğini kapsamamaktadır. Soyut kavramlar ayrıca çeşitli ilişkileri, olgusal durumları, değerlendirmeleri, dereceleri, aşamaları, statüleri, etkileri ve sonuçları belirtmek için kullanılır. Bilimsel kavramların çoğunun soyut olup, bir kelime veya sembol ile ifade edilmiş *bir fikri*, *bir düşünceyi temsil ettikleri* anlamak önemlidir. Örneğin, “yabancılaşma”, “enflasyon”, “evrim”, “demokrasi” gibi kavramların zemininde belirli fikirler ve hatta kuramlar yatmaktadır. Söz konusu kavramları tanımlamak, o fikri veya kuramı özetlemektir. Örneğin; iktisat, ekonomik ilişkilerin prensiplerini açıklamak için “sermaye”, “bedel”, “meta” gibi soyut kavramları ortaya koyarken, sosyoloji toplumsal süreçleri açıklamak için “akrabalık”, “göç” vb. kavramlar geliştirmektedir. Bu durumda söz konusu

kavramlar, işlemlerinde bir dizi olgulara dayanan ve belirli ilişkiler bütününe açılmayan “anahtar” işlevini yerine getirmektedir.

Soyut kavramlar sadece konu ve işlev bakımından değil, soyutlama derecesi açısından da çeşitlilik göstermektedirler (Setti & Caramelli 2005:1998). Bazılar, doğrudan somut nesnelere çıkarılmış ve algılanabilir nitelikleri temsil eder (tatlılık, kırmızılık, yuvarlaklık vb.). Bazılar ise, kategoriler gibi, daha ileri soyutlama ve genellemenin sonucu oluşur (tat, renk, şekil, nitelik vb.).

Bununla birlikte, nesnel gerçeklikte gönderimleri bulunabilen bazı kavramlar, nesnelere ne olduğundan ziyade nasıl olduklarını anlattığı için soyut kavramlara benzemektedirler. Örneğin, “insan” kavramı somut olduğu halde, “kişi”, “vatandaş” veya “oğul” gibi kavramlar kendi gönderimlerini yine de ancak bir “insan”da buldukları için soyut olarak ele alınabilir. “Kişi” kavramına başvurulduğunda, somut bir varlık olan insanın somut olmayan bir özelliği (söz konusu insanın tutumları ve davranışları) vurgu yapılır. Başka bir örnek olarak “hediye” kavramı ele alınabilir. “Bu bir hediyedir” diye bir cümlede, “hediye” olduğu anlaşılan şeyin bir nesne olduğu muhtemeldir. Ancak söz konusu nesnenin “hediye” olduğunu belirttiğimizde, biz bu nesnenin ne olduğuna değil, onun elde edilme tarzına dair bilgi vermekteyiz. Başka bir ifade ile “hediye” kavramı cümlede yüklem işlevi gördüğü zaman, nesnenin sınıfsal/türsel aidiyetinden ziyade durumsal özelliği konusunda bilgi sunmaktadır.

Bu tür durumlarda karışıklığı önlemek ve soyut ve somut kavramlar arasındaki ayrımı belirlemek için bazen kavramların ifadesinde kullanılan sözcüklerin (terimlerin) dilbilgisel özelliklerine başvurulmaktadır. Örneğin kişi/kişilik, hediye/hediyelik, beyaz/beyazlık gibi sözcük çiftlerinde ilk sıradaki pozisyonda bulunan sözcük somut bir nesneyi, -lık, lik eki vasıtasıyla oluşturulmuş sözcük ise soyut kavramı ifade ettiği kabul edilir. Dilbilgisel olarak bu tür sözcüklerin farklı kategorilerde bulunduğu açıktır. Ancak semantik veya formel mantık açısından bakıldığında her ikisi aynı özelliğe işaret eder. Ayrıca hem *kişi* hem

de *kişilik* sözcüğü içlemsel olarak *insan* kavramını içerdiği ve ontolojik olarak söz konusu varlığa bağlı olduğu için ikisi de teknik olarak soyut sayılabilir. *Kişi, hediye, tuzak, hain* gibi kavramların işaret ettikleri konuların ontolojik konumunun betimlenmesi açısından, bunları belirli bir ilave nitelik ile donatılmış somut bir nesne şeklinde göstermek mümkündür. Bu tür kavramların semantik içeriğinin formüleştirmesi için aşağıdaki formül önerilebilir:

$$\text{Kavram} = \{(\text{somut nesne}) + (\text{nitelik /değerlendirme/ ilişki})\}.$$

Ancak bu durumda kavram, somut nesneyi varsaydığı ve içlemsel olarak içerdiği halde söz konusu nesnenin belirli bir niteliğini ön plana çıkartmak ve özellikle onu vurgulamak için kullanılmaktadır.

Tablo 1.

Kavram	=	Somut Taşiyışı Nesne (Varsayılan)	+	Kavramın vurgu Yaptığı Husus
Kişi		İnsan	→	“belirli tutumları ve davranışları sergilemek”
Vatandaş		İnsan		“anayasal haklarından faydalanabilmek”
Hain		İnsan		“güvenilir olmaktan çıkmak, zarara düşürmek”
Hediye		X nesne		“karşılıksız olarak verilmiş olmak”
Tuzak		X nesne		“zor duruma düşürmek, zarara yol açmak”

Önerilen şema, kavramların içeriğini çözümlmeyi ve söz konusu kavramları soyut kavramlar grubuna dahil etmeyi mümkün kıldığı gibi ayrıca özdeşlik ve tutarsızlıkla ilişkili olası sorunları önlememizi sağlar. Çünkü bu tür kavramlar aynı

somut nesne ile ilişkili olarak kullanılabilir. Örneğin, aynı nesne, Yunan mitolojisindeki Pandora Kutusu gibi, hem hediye hem de tuzak olabilmektedir. Aynı şekilde aynı insan hem *vatandaş*, hem *hain*, hem *sarışın*, hem *baba*, vs. olabilmektedir. Bu yaklaşım ayrıca kavramlar arasındaki ilişkilerin ve hiyerarşisinin daha iyi anlaşılmasına ve özellikle kavramsal analiz esnasında kullanılabilir olan kavramların “semantik demetlerinin” belirlenmesine yardımcı olabilir.

Bununla birlikte, bu tür analizler, soyut kavramların doğasının anlaşılmasını da kolaylaştırır. Yukarıdaki örneklerin açıkça gösterdiği gibi, nesnel gerçeklikten bağımsız olan veya sözde başka bir realiteye işaret eden herhangi bir kavram yok, soyut kavram dolaylı olarak olsa da hepsi bu dünyaya işaret eder ve onu açıklamaya hizmet eder. Soyutlama derecesi en yüksek olan matematiksel kavramlar bile, somut nesnelerin özellikleri ve onlarla olan değerlendirmelerini içermektedir. Bu durumda, soyut kavramların işaret ettiği konuların farklı bir ontolojik konumuna sahip olmadığı anlaşılır.

2. Soyut ve Somut Kavramlar Gruplarına Dâhil Edilebilen Kavramların Tespiti

Bütün kavramların yukarıdaki tanımlarda belirlenen özellikleriyle sınırlı olmadıkları ve daha çeşitli varlık türü ve nitelikler yelpazesine sahip oldukları aşikârdır. Soyut ve somut kavramların işaret ettikleri nesnelerin ontolojik durumunu dikkate alarak, söz konusu kavramlar arasındaki ayrımın kriterini belirlemek umuduyla, somut ve soyut kavramlar sınıfına dâhil edilebilir alt grupları belirlemeyi uygun gördük. Tasnifi yaparken nesnel gerçeklikte ampirik olarak varlığı tespit edilen tekil nesnelere başladık, somutluğu daha az açık olan kavramlarla devam ettik ve sonunda açık bir şekilde soyut ve hatta kurgusal olan nesnelerle listemizi tamamladık. Çeşitli kavramların konusu olabilen varlıkların genel özelliklerini ve ilgili örnekleri içeren tablo aşağıda sunulmaktadır

Tablo 2.

	Kavramların işaret ettiği nesnelere türü	Örnekler
1.	Varlığı (mevcudiyeti) nesnel gerçekte ampirik olarak (direkt veya dolaylı olarak) tespit edilebilen nesnelere ve varlıklar	İnsan, Göl, Bina, Güneş
2.	Özellikleri yukarıda belirtilen nesne ve varlıkların bileşenleri, parçaları ve maddeleri	Göz, Su, Taş
3.	Özellikleri yukarıda belirtilen nesne ve varlıkların bir araya gelmesiyle meydana gelen oluşumlar	Grup, Sokak, Şehir
4.	Somut nesnelere ve varlıkların meydana getirdikleri fiziki etkiler	Elektromanyetik dalgalar, elektrik, internet, WIFI, gök kuşağı, şafak
5.	Eylemler ve etkinlikler	Çalışma, koşu, yüzme, sohbet
6.	Somut nesnelere ve varlıkların bulunduğu durumlarla ilişkili olgu, olay ve etkinlikler	Ölüm, evlenme, savaş, terör, konser, sürpriz
7.	Somut nesne ve varlıkların nitelikleri	Ağırlık, parlaklık, ısı, sarılık

8.	Somut nesnelere niteliklerine dair değerlendirmeler	Fark, çokluk, benzerlik, doğruluk, büyüklük, gelişme, başarı
9.	Nesnel gerçeğin nitelikleri ve boyutları	Zaman, mekan, hız, enerji, ivme, madde, form
10	Sosyal gerçeğe ve ilişkilere dair kavramlar	Hak, adalet, dürüstlük, sorumluluk, sadakat, yolsuzluk
11	Matematiksel terimler ve ideal objeler	Sayılar, ideal geometrik şekilleri
12	Bilimsel Hipotezler	Eter, Karanlık Madde
13	Kurgusal ve Hayali Karakterler	James Bond, Mickey Mouse
14	Boş kavramlar	Yuvarlak kare

Yukarıdaki sınıflandırma çabasının gösterdiği gibi ontolojik kriterlere dayanarak soyut ve somut kavramlar arasında mutlak bir ayrım yapmak ve bu çizginin nereye çekileceğine karar vermek oldukça zor, hatta imkânsızdır. Tablodaki 1., 2. ve 3. gruptaki kavramlarda “bağımsız, tekil varlık” özelliğini bir dereceye kadar görmek mümkün olsa da, 4., 5. ve 6. satırda belirlenen nesnel gerçeklikte yer alan olgu ve olaylar için bu özelliği bulmak mümkün değildir. Bununla birlikte 7., 8., 9. ve 10. satırlarda belirlenen kavramlar yapısı itibariyle soyuttur, ancak bunların işaret ettikleri gerek fiziki, gerekse sosyal dünyadaki olgular ontolojik olarak 5. ve 6. gruptaki kavramlara çok yakındırlar. En son iki grupta toplanan kavramların ontolojik statüsü daha da farklıdır, çünkü somut olmadıkları gibi, soyut kavramların niteliklerine de uymamaktadırlar.

Soyut ve somut kavramlar arasındaki ayırım çizgisini belirlemede karşılaştığımız zorluk, öncelikle ölçüt olarak ele aldığımız **gerçeklik** ve **mevcudiyet** gibi kavramların belirsizliklerinden kaynaklanmakta ve metafizik tartışmalara yol açmaktadır. Dikkat çekicidir ki “gerçekten var olanın ne olduğuna” dair görüş sunan ve genellikle idealizm/materyalizm eksenlerinde gelişen metafizik öğretileri, kendi esaslarını belirlemede kavramların niteliğindeki farklılıktan esinlenmişlerdir. Başta Pythagoros’un *Sayı Metafiziği*, Platon’un *İdealar Kuramı*, Plotinos’un *Sudûr’u* ile İbn Arabî’nin *el-Esmaü’l-hüsna* öğretisi, Hegel’in diyalektiği gibi felsefe tarihinin en etkileyici idealist kuramlarında, kavramlar çeşitliliğinin ve oluşum süreçlerinin ontolojik bir perspektifte yansıtıldığını görmek mümkündür. Ne var ki söz konusu kuramlar, kavramlar çeşitliliği olgusunu açıklamak veya incelemek yerine, bunların bazı özelliklerini temel postulat haline getirdikleri için mevcut tartışmaya katkı sağlamayıp bir nevi kısır döngüye yol açmışlardır: Kavramların farklılığını temellendirmek için ihtiyaç duyulan gerçeklik anlayışının kendisi söz konusu farkı bir model olarak kullanır. Kavramlar meselesinin ontolojik bir probleme dönüştürülmesinin başka bir örneğini, Ortaçağ’da nominalist ile realistler arasında çıkan tartışma oluşturur. Tümeller Sorunu olarak adlandırılan söz konusu tartışma net bir çözümü ortaya koymadan ileriki zamanlarda ampirizm (başta Locke, Berkeley ve Hume’un çalışmalarında), pozitivizm ve neorealizm (Moore, Whitehead) akımlarının üzerinde durduğu konular düzleminde devam etmiştir.

Aynı şekilde, mevcut tanımlarda vurgu yapılan **şey** veya **nesne** kavramları kuramsal tartışmaya açıktır. Öznenin bilişsel ediminin hedefi olarak nesne, hem olgusal gerçeklikte hem de kurgusal bir tasavvurda yer alabilmektedir. Bunun yanı sıra, konusu somut bir nesne olan bir kavram kendisi de bir kavram veya terim olarak araştırılmaya tabi tutulabilir (Frege 1951: 172-174). Nesne problemine ilişkin tartışmalar modern felsefenin ana eksenini oluştururken, XX. yüzyılda ayrıca *soyut nesnenin* imkânı, ontolojik konumu ve epistemolojik değeri meselesi özellikle Analitik Felsefenin ve matematiksel mantığın ilgi odağına girer. Frege, Quine, Zalta, Carnap gibi düşünürler tarafından ortaya atılan ve geniş tartışmalara yol açan

iddialar¹, çoğunlukla matematiksel ifadelerin ontolojik konumunu ve denetleme prosedürlerini aydınlatmayı hedefliyordu. Söz konusu geleneğin değerli entelektüel mirası ayrı ve ayrıntılı bir araştırmaya değer bir konu olmakla birlikte, çalışmamızın amacı açısından özellikle Edvard Zalta'nın geliştirdiği Soyut Nesne Kuramı çerçevesinde yapılan soyut/somut ayrımı konusundaki düşünceler dikkate değerdir. Zalta nesnelere fiziksel (ordinary) ve soyut (abstract) olmak üzere iki gruba böler. Bu bölünme fiziksel nesnelere için uzay ve zamanda yer alma olasılığını varsaymakta olup, fiziksel nesnelere temel yönü olarak "örnekletirilebilir" (exemplify), soyut nesnelere işlevini ise "özellikler kümesini kodlama" (encode) biçiminde belirler. Soyut Nesne Kuramı çerçevesinde doğruluk değerleri, Platonik idealar, olası dünyalar, doğal sayılar ve mantıksal olarak tanımlanmış kümeler dahil olmak üzere felsefede öne sürülen veya bilimlerde varsayılan birçok nesne tanımlanabilir (Zalta 2020: 212). Bu kuram, geliştirdiği nesne tanımıyla araştırmamıza önemli bir katkı sağlamakta birlikte, doğal dilde kullanılan terimlerinin ve kavramların çeşitliliğini tespit etmek ve hiyerarşik yapısını betimlemek için bir teknik sunmamaktadır.

¹Özellikle Frege "Matematğin İlkeleri"(1884) eserinde matematik ifadelerinin özel statüsünü temellendirmeye çalışırken, sayıların ne dışsal somut şeyler ne de herhangi bir zihinsel (sübjektif) varlık olduğu sonucuna varır. Frege matematik objeler ile bildirim cümlelerinin anlamlarına (düşünce) ayrı bir statü atfeder, bunların hem duyuşsal dış dünyadan hem de bilincin iç dünyasından ayrı olan üçüncü bir âleme ait olduklarını söyler ("On Thought", 1918). Tartışmanın sonraki evresinde realist görüşe yaklaşan Quine, ampirik bilim tarafından dikkate alınan somut varlıklara ek olarak, soyut olsalar bile matematiksel gerçekliklerin varlığını kabul etmemiz gerektiği sonucuna varır (Quine 1948). Diğer araştırmacılar ise aksine, soyut nesnelere hakkındaki ifadelerin yalnızca araçsal olduğunu, somut nesnelere hakkında sonuçlar çıkarmamıza yardımcı olduklarını ileri sürmüşlerdir. Putnam (1967) ve Hellman (1989), çeşitli matematiksel teorileri ikinci derece kipsel mantıkla denetlemişlerdir. Onların bakış açısına göre, soyut nesnelere gerçek dünyadaki varlık niceleyicinin alanı içinde değillerdir, dolayısıyla onların var olduğunu söyleyemeyiz; ancak soyut nesnelere, söz konusu matematik kuramının aksiyomlarının doğru olduğu diğer olası dünyalar niceleyicilerin aralığında yere sahip olabilir. Dikkate değer başka görüş Carnap tarafından ortaya konulur. Carnap bilimsel bilgimizin dilsel bir yapıda ifade edilmesi gerektiğini ve yeni bir nesne türü hakkında bir teori ortaya koymak istediğimizde, bu nesnelere hakkında konuşmak için dilsel bir temele sahip olmamız gerektiğini vurgular. Carnap'a göre soyut nesnelere gerçekten var olup olmadığı sorusu sözde bir sorudur. Meseleye pragmatik olarak, yani soyut objelerin bilimsel veya diğer araştırmalarda kullanılması için elverişli ve yararlı olup olmadığına bakmak gerekir (Carnap 1950).

Yukarıdaki kısa ve kesinlikle tam olmayan listeden anlaşıldığı gibi, insanı kuşatan dünyanın hem fiziki hem de sosyal gerçekliğini açıklamak üzere başvuru kavramların çoğu soyutlama yoluyla elde edilmiştir. Yukarıdaki sınıflandırma çabasının gösterdiği gibi, soyut olarak türetilen bir dizi kavram, olgusal gerçeklik ile alakalı olguları ve gerçekleri betimlemek için kullanılır. Dahası, soyutlamalar fiziki dünyanın anlaşılmasında aracılık ettiği halde, sosyal gerçekliği adeta var etmektedirler. Somut nesnelerin somutluğunu bile soyutladığımız özelliklerin tespiti yoluyla belirliyoruz. “Somut” olarak nitelendirdiğimiz nesnenin tanımını yapabilmek için zorunlu olarak bir genel kavrama (tür bilgisi) ve söz konusu nesnenin ayırt edici niteliklerini belirleyen kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Başka bir deyişle, bir nesnenin somutluğunun belirlenmesinde soyutlamaların önemli rolü vardır. Diğer yandan, dünyadaki “somut bir şey” olarak adlandırdığımız şeyler kesinlikle “kendinde şeyler” değildir, algılarımıza dayanarak kavramlaştırdığımız belirlemelerdir, zihinsel kurgulardır. Başka bir deyişle, dış dünyadaki herhangi bir varlığın “nesne” konumuna getirilmesi, ancak onun varlığının bir zihin tarafından kavranmasıyla (dolayısıyla da kavramsallaştırılmasıyla) mümkündür. Böylece, farklı bilgi unsurlarını sunan söz konusu kavramlar arasında işlevsel görev paylaşımının bulunduğu tahmin edilebilir. Bu durumda soyut ve somut kavramlar arasında ontolojik ve kapsamsal olarak karşıtlık ve ayrıklık ilişkilerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Klasik anlamda tam ve eksik kapsamanın da bu tür kavramlar arasında gerçekleşmesi mümkün değildir. Somut şeylere dair kavramlaştırmalar dünyadaki varlıkların kapsamsal hiyerarşisini mümkün kılarken, soyutlamalar içlemsel boyutunu ifade eder. Bundan dolayı somut kavramların belirlediği nesnelere için nicel ölçüm ve sayım uygulanabilirken (bir elma, iki elma, yüz elma), bazı soyut kavramlar için ise daha çok dereceyi vurgulayan ölçüm uygulanabilmektedir.

3. Soyut Kavramların Epistemolojik Temellendirilmesi

Kavramların işaret ettikleri nesnelere ontolojik statüsüne bakarak soyut ve somut kavramlar arasındaki ayrımı belirlemek elverişli olmadığı anlaşıldığı için, söz konusu ayrımın epistemolojik olarak, kavramların içerdiği bilginin oluşum prosedürlerine veya işlevlerine göre yapılması daha uygun görünmektedir.

Bu ayrım, gerçekliği kavrama ve kavramlaştırma sürecinde kritik bir öneme sahip olan soyutlama işlemini esas alır. Soyutlama, zihnimizin temel bir yetisi ve bilgi edinme sürecinin önemli bir aşamasıdır. Soyutlama (abstraction –özü çıkarma, ayırma, indirgeme) ve onunla yakın ilişkili olan genelleme prosedürü, ham veriyi çözümlenme, düzenleme ve kullanabilir hale getirmeyi amaçlar. Ham veriyi düzene getirme yolu, ayırtırmadan ve birleştirmeden, analiz ve sentezden geçer. Kavramsal düzlemde soyutlama ve genelleme, karmaşık olanı basitleştirmenin yolu olarak işlev görür. Her ikisi de birbiriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan süreçlerdir, fakat konu edindikleri özellikler türü açısından farklıdır (Çüçen 2009: 58). Nesnel gerçeklikteki nesnelere veya olguları analiz etme yoluyla onlardaki çeşitli özellikleri veya unsurları belirleyebiliriz ve düşünsel edimle nesneyi bazı özelliklerden ayrı (genelleme), veya bazı özellikleri nesneden ayrı (soyutlama) tasvir edebiliriz. *Soyutlama, böylece bir nesnenin herhangi bir özelliğini diğerlerinden ve nesnenin kendisinden ayırarak tek başına ele almaya yönelik düşünsel işlemdir.* Bazen soyutlama, genellemeyi de kapsayan işlev, “genel kavramın onun kapsadığı tikellerden türetilmesi” (Russo & Williamson 2010: 3) olarak daha geniş anlamda kullanılmaktadır. Buna uygun olarak bazı araştırmacılar soyutlamayı genel olarak kavramlaştırma sürecinde algısal olanın zihinsel bir oluşuma dönüşmesi olarak tanımlar: “Bir duyu algısından ve zihinsel bir görüntüden türetilen basit bir kavrayış sürecine soyutlama denir” (Cothran 2000:11). Bununla birlikte, kavramların çeşitliliğinin anlaşılması açısından soyutlama ve genelleme edimlerini birbirinden ayırabilmek ve soyutlamanın spesifik işlevini anlamak son derece önemlidir. Soyutlama ve genellemeler her tür kavramın oluşumunda belirli ölçüde yer

almaktadır, ancak özellikle konu ve içeriklerinin soyutlama yoluyla, yani somut nesnelerin özelliklerini düşünsel bir edimle nesneden uzaklaştırıp ayrı olarak ele almak yoluyla oluşan kavramlar soyut kavramlar olarak isimlendirilir.

Bu sefer aralarındaki farkı aramak yerine, onların birbirini tamamlayıcı işlevlerini dikkate almak, bunların doğası hakkında daha önemli bilgi sunabilir. Bu konuda Aristoteles'in "Kategoriler" kitabında yapılan sınıflandırma şekli araştırmamız için ışık tutabilir. Aristoteles'in bütün dilsel ifadeleri kategoriler tasnifi altında belirleme çabası, dildeki kelimelerin ontolojik olarak farklı şeylere işaret ettiği tespitinden ve bütün bunların türlerini belirleme ihtiyacından doğar (Aristoteles 2020: 7). Bu açıdan bakıldığında, Aristoteles'in yaptığı tasnif oldukça kapsayıcı ve tatmin edici görünmektedir: Nesnel tekil varlıklara işaret eden birincil öz somut kavramları, ikincil öz tümel/genel kavramları, geride kalan dokuz kategori altında bulunan ifadeler ise nitelikleri ve var olma durumlarını ifade eden soyut kavramları kapsamaktadır. Son dokuz kategorinin, böylece, soyutlama yoluyla kavramlaştırılan kelimeler için cins-tür gibi belirlemeleri bulmak ve böylece sistematik hale getirmek için geliştirildiği anlaşılır. Bu gruptaki kelimeler, birincil özleri olmaksızın var olmayan özellikler, durumlar, değerlendirmeler gibi hususlara işaret ettikleri için, bunlar için farklı bir sınıflandırma prensibi uygulanmalıdır. Birincil özler olarak nesnel için, mevcut bireysel varlıkları kapsayan basit bir taksonomik sınıflandırma işlemi uygulandığı halde, soyutlamalar için böyle bir sınıflandırma yapılamaz. Çünkü soyut kavramın belirlediği nitelik, aynı tür veya sınıfa dâhil olmayan çeşitli nesne ve varlıklarda aynı zamanda bulunabilir. Örneğin, mavilik, büyüklük, iyilik gibi kavramlar aynı zamanda hem hayvan hem bitki hem de cansız doğaya ait nesne ve olgularda tespit edilebilen, ancak söz konusu varlıkların kategorilerine indirgenemez bir özelliktir. Bu durumda, soyut kavramların belirlediği özellik ve değerlendirmelerin tasnifi, farklı prosedüre göre gerçekleşmelidir (Wiemer-Hastings et al. 2004: 1455-1256).

Aristoteles, son dokuz kategori altında bütün somut varlıklara yüklenebilen en genel ontolojik nitelikleri belirlerken bunların işlevlerini esas alır. Buna benzer bir şekilde, soyut ve somut kavramlar arasındaki farkın belirlenmesinde de zihnin ve dilin işlevleri dikkate alınabilir. Bilişin temel işlevleri arasında ayırma ve birleştirme yer almaktadır (Binder et al. 2005: 906). Jakobson (1990) buna benzer bir şekilde dildeki *seçme* ve *birleştirme* diye iki temel işlevden bahsetmektedir. Somut nesnelere sınıflandırılırken bunlar başta bütünsellik açısından tespit edilir ve sonra ayrı ayrı gruplara (tür, cins vs..) dahil edilir. Soyutlamaların ise tam tersine, önce bütünsel varlıklardan ayrıştırılarak, sonra da spesifik işlevlerine göre belirli kategori altında toplandığını izlemek mümkündür. Biyolojik gereksinimlerden dolayı bütünsel bir algı daha öncelikli olduğundan, somut nesnelere belirlenmesi bilgi edinmenin ilk aşamasını oluşturur (Reisberg, 2007: 66-70). Soyutlamalar ise, daha ileriki ve daha gelişmiş bir analitik incelemenin sonucu olarak elde edilir (Barsalou & Wiemer-Hastings 2005: 157). Özetle, somut kavramlar nesnel gerçeklikle karşılaşma sonucunda kazanılır, soyutlamalar ise somut kavramların sunduğu bilginin analiziyle elde edilir. Böylece, soyut kavramlar, somut kavramlara göre daha yüksek derecedeki bir bilişsel faaliyeti gerektirmektedirler. Başka bir ifade ile soyutlamalar, bilgi üretim sürecinin ilerlemiş bir aşamasının ürünleridir.

Bu tahminimiz, zihinsel süreçleri deneysel olarak inceleyen nöropsikoloji alanında yapılan çağdaş araştırmaların sonuçlarıyla desteklenmektedir. Buna göre, beş duyu aracılığıyla algılanan nesnelere algısal özelliklerinin deneyiminin, somut kavramların edinilmesinde kilit bir rol oynadığı görülmektedir. Ancak soyut kavramlar, herhangi bir doğrudan algısal girdi olmaksızın dil bağlamında (ve dil aracılığıyla) edinilebilir. Bu tespitlere dayanarak, soyut kavramların somut kavramlardan daha zengin çağrışımlara ve hatta daha fazla anlama sahip olduğu iddia edilmektedir. Soyut kavramın belirlediği şey (örneğin, güzellik) farklı tür ve cins nesnelere tespit edilebildiğinden, soyut kavramın anlamı daha fazla bağlamdan bağlama değişiklik gösterir. Araştırmacılar soyut kavramların çoklu anlamlara sahip olma kapasitesini, zihnimizin çağrışımsal ağının işlevine

bağlamaktadırlar. Buna karşın somut kavramlar, daha katı olan kategorik bir ağı işlevine tabidir. Bu yaklaşım, kategori (cins, tür vs) açısından birbiriyile alakasız olan nesnelere aynı soyut kavramın ilişkilendirebildiğini açıklamaya yardım eder. Soyut kavramların semantik düzlemde gösterdikleri esneklik, böylece zihnimizin çağrışımsal ağlarının işlenişine bağlı olmalarıyla açıklanmaktadır (Crutch & Warrington 2005: 623).

Yukarıdaki açıklamalar bağlamında, kavrayışlarımızın ve dolayısıyla kavramların oluşumunda etkili olan bilişsel süreç türünü dikkate alarak, somuttan soyuta geçişi yansıtan aşamaları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1) Somut Olanın Tespiti: Belirli uzay ve zaman koşullarında, belirli form ve madde parametreleriyle var olabilen, birden fazla duyu verisinin **bilişsel senteziyle** bir bütünlük olarak tespit edilebilen reel nesnelere ve varlıklar. Benzer bilişsel edimle (dolaysız veya dolaylı olarak) algılanan söz konusu varlıkların yapısal unsurları, oluşumları ve etkileri bu gruba dâhil edilebilir. Somut olanı kavramasıyla tekil veya tümel (genel) kavramlar türetilebilir.

2) Somut Olanın Genellemesi: Bu aşamada ortak özellikleri taşıyan bir takım somut nesnelere bir sınıfa dâhil edilir (*sentez*) ve belirli bir gösterge ile ilişkilendirilerek tümel kavramlar elde edilir. Bu sınıfa dâhil edilen nesnelere özelliklerinin analizi sonucunda zorunlu ile zorunlu olmayan özellikler arasında ayırım yapılır. Zorunlu özellikler, kavramın kapsadığı tüm varlıkların ortak özelliği sayılır. Kavramın içlemi zorunlu olmayan özellikler ile zamansal ve mekânsal belirlenimlerinden ayrıştırıldığı için genelleme bir tür soyutlama olarak değerlendirilebilir.

3) Basit (Temel) Soyutlama: Bu işlemde somut bir nesnenin herhangi bir niteliği, hali, durumu, eylemi vs. diğerlerinden ve nesnenin kendisinden ayrı olarak ele alınır (*ayrıştırılır*) ve belirli bir gösterge ile ilişkilendirilir.

4) İleri Derece Soyutlama: a) Soyut Olanın Genellemesi: Bu aşamada soyutlama yoluyla elde edilen soyut kavramlar fonksiyonlarına göre belirli sınıflara dâhil edilir. Bu şekilde kategoriler ve değerlendirmeler oluşturulur. b) Soyutlamaların İlişkilendirilmesi: Bu durumda soyutlama yoluyla elde edilen kavramlar arasında nesnel ilişkiler tespit edilir ve göstergeler vasıtasıyla kavramsallaştırılır. Bu gruba, bilimsel ve matematiksel kavramlar ve ifadeler dâhil edilebilir.

5) Kurgusal Kavramlar: Bu durumda soyut veya somut kavramlar arasında olgusal nesnellikte var olmayan (veya henüz kanıtlanmamış) ilişkilendirmeler yapılır ve göstergeler vasıtasıyla kavramsallaştırılır. Bu gruba hipotezler, hayali karakter ve “boş kavramlar” dâhil edilebilir.

Kavramsallaştırma sürecine dair yapmış olduğumuz kısa inceleme, soyut kavramların tek biçimli bir grup oluşturmadığını göstererek, söz konusu kavramların özünün ve işlevlerinin anlaşılması açısından daha ayrıntılı ve geniş bir tasnifin yapılması gerektiğine işaret eder.

4. Soyut Kavramların Dilde İfade Edilişi Sorunu

Dil sayesinde kavramlar ve içerdikleri bilgiler muhafaza edilebilir, paylaşılabilir ve incelenebilir hale gelmektedir. Düşünceyi ve onun unsuru olan kavramı dil aracılığıyla tanıyabiliyoruz. Ama dil, düşünceyi temsil ederken ve gerçekliği yansıtırken kusursuz ve tarafsız olmaktan uzaktır. Dil, dünyanın veya nesnel gerçekliğin mantıksal kalıbını ifşa etmekten çok insanın zihinsel yetilerini/işlevlerini ve kendi gramatikal araçların yapısını yansıtır ve buna göre kendinde bir sınıflandırma yapar (Borghini 2020). Örneğin, dil nesnelere sınıflandırırken, kendisini oldukça dar olan gramatikal kategorilere sığdırmak zorunda olduğu için, kavramın dilbilgisel formu ile kavramın semantik içeriği arasında tam olarak örtüşme söz konusu değildir. Genellikle düşünmenin

konusu/nesnesi olan her şey bir “konu” konumuna getirildiğinde, nesnel realitedeki ontolojik statüsüne bakılmaksızın “isim” şeklini kazanmaya eğilimli hale gelir.

Dilbilgisel olarak isimleştirme/adlaştırma (Linguistic nominalization) durumu olarak bilinen söz konusu eğilim sayesinde, nesnel gerçeklikte bağımsız bir ontolojik statüye sahip olmayan nitelikler, ilinekler, vs. dilbilgisel olarak somut varlıkları temsil eden sözcüklerle aynı kategoriye, isimler sınıfına yerleştirilir. Bu süreç, genellikle bir sıfatın, zarfın veya fiilin isim haline getirilmesiyle meydana gelir. Türkçede, soyut kavramlar sıklıkla -lık, -lik, -luk ekleri vasıtasıyla oluşturulur. Örneğin, “kişilik”, “dürüstlük”, “güzellik”, “yenilik” vb. Bunun yanında, salt isimlerle ifade edilmiş soyut kavramların sayısı Türkçede oldukça fazladır. Örneğin, “adalet”, “ölçü”, “sevgi”, “vicdan”, “cesaret”, “akıl” vb. Aynı şekilde eylemlere dair soyutlamalar fiilleri gramatikal olarak isim işlevini gören mastar haline dönüştürür: “koşu”, “gidiş”, “bekleyiş”, “konuşma”, “çalışma”, “yüzme” vb.

Dilin, söz konusu işgüzarlığı neticesinde dilbilgisel olarak isim kılıfına bürünen soyut kavramlar böylece algılarımızda somut kavramlar gibi bağımsız bir varlık, bir öz (entity) görünümünü kazanırlar. Çünkü insanlar genellikle isimlerin nesnelere işaret eden simgeler olduğunu varsayıyorlar (Gentner 1981: 176). Dil böylece, bir yandan, zihnimizin ürünü olan soyutlamaları “vücuda büründürerek” onları ele anılabilir kılmakta; diğer yandan soyut kavramların gerçek doğası hakkındaki izlenimlerimizi çarpıtmaktadır. Bu hile, çocukluğundan itibaren dünyayı dil ile eş zamanlı ve çoğunlukla dil aracılığıyla tanıyan çağdaş insanlar için oldukça fark edilmez olmaktadır. Dilin teknik kısıtlılığından dolayı gerçekleşen bu durumun insanlık tarihinde ve medeniyetinde bıraktığı etkiyi asla küçümsememek gerekir. Somut kavramlarla kıyasladığında daha rafine, zamansal ve mekânsal sınırlılıklardan ve kusurlardan arındırılmış olan ideal ve mükemmel şeyleri temsil eden soyut ve genel kavramların, insanların hayranlığını kazanması ve özel ilgi uyandırması son derece doğaldır. Bu hayranlık ve gizem, zamanla algılananın ötesi bir varlık boyutunun mevcut olduğu izlenimi yaratmasına sebep olmuştur. Aslında

mitolojik ve metafizik düşüncenin temelinde soyut kavramların ifade ediliş tarzının yattığını görmek mümkündür. Antik felsefede kavramsal olarak Pisagor'un sayılara, Platon'un "Eidoslar"a, Heraklitos'un "Logos"a yüklediği önem, Orta Çağda nominalizm-realizm ya da tümeller tartışması gibi felsefi kuramlar hepsi belki söz konusu dilsel kategori hatasına bağlı olarak gelişmiştir. Wittgenstein'in da tahmin ettiği gibi, felsefe sorunlarının çoğunun "soru olarak ortaya çıkmaları, dilimizin mantığının yanlış anlaşılmasına dayanır" (Wittgenstein 2013:11).

Sonuç

Soyut kavramların doğasını, ontolojik ve epistemolojik boyutlarını araştırmayı amaçlayan çalışmamızda, soyut kavramların başka tür kavramlarla olan ilişkileri, özellikleri, oluşum süreci, işlevleri ve çeşitleri incelemeye tabi tutulmuştur. Öncelikle soyut kavramların daha açıklayıcı tanımını elde etmek üzere, soyut/somut kavramların aralarındaki farkı belirleyen kriterler ve her iki kavram grubuna dahil edilebilen kavramların özellikleri araştırılmıştır. İnceleme, kavramların işaret ettiği nesnelere (konuların) ontolojik statüsüne göre soyut kavramların tanımının yapılmasının verimli olmadığını göstermiştir. Yaptığımız incelemenin gösterdiği gibi soyut kavramlar, somut şeylerin özellikleri ve durumlarından türetildikleri ve hepsi gerek fiziki gerekse sosyal gerçeklik hakkında bilgi sundukları için farklı bir ontolojik statüye sahip olamazlar. Somut ile soyut kavramların temsil ettikleri şeylerin sınıflamasını yapma girişimimiz, bunlar arasında net bir ayırım yapabilmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Soyut ve somut kavramlar arasındaki temel farklılığın bunların oluşma süreci ve prosedürlerinde bulunduğunu düşündüğümüzden, ayırımın ontolojik olmaktan çok epistemolojik olduğu kanaatindeyiz. Yaptığımız araştırmaya dayanarak, soyut kavramların doğasını daha net bir şekilde açıklayacağını düşündüğümüz aşağıdaki tanımı önermekteyiz:

Soyut kavramlar, somut nesnelere herhangi bir niteliğini (halini, ilişkisini, etkisini, değerlendirilmesini vs.) diğerlerinden ve nesnenin kendisinden ayırarak tek başına düşünülmesi sonucunda oluşan zihinsel temsillerdir.

Araştırmamız ayrıca soyut kavramların somut kavramlarla kıyaslandığında, sayısı ve niteliksel çeşitliği açısından beklenebildiğinden daha kalabalık bir grup oluşturduğunu göstermiştir. Soyut kavramların taksonomisinin de farklı prensiplere göre yapılması gerektiğini görmekteyiz. Somut nesnelere ilişkin kavramların sınıflandırılmasında öncelikle nesnelere bütünsellik açısından tespit edilir ve sonra hiyerarşik gruplara (tür, cins vs..) dahil edilir. Soyut kavramların işaret ettiği hususlar ise tam tersine, önce bütünsel varlıklardan ayrıştırılır, sonra da spesifik işlevlerine göre belirli kategori (form, renk, mekân vs.) altında toplanır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, soyut kavramlar ontolojik olarak somut nesnelere bağlı. Soyut kavramlar, somut nesnelere dair deneyimlerin ve kavrayışların ileriki analiziyle elde edilir. Türeyiş açısından ikincil ve dolaylı olması, soyut kavramların önemini ve bilişsel değerini azaltmaz. Tersine, soyut kavramlar daha ileri bir bilgi işleyiş seviyesinin ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelememiz, ayrıca, soyut ve somut kavramlar arasında mantıksal olarak karşıtlık ve ayrıklık ilişkilerinin de bulunmadığını göstermektedir. Bu tür kavramlar daha çok birbirini tamamlayan süreçlerin neticesi ve birbirlerinin içkin unsurları olarak anlaşılmalıdır. Somut şeylere dair kavramlaştırmalar dünyadaki varlıkların kapsamsal hiyerarşisini mümkün kılarken, soyutlamalar içlemsel boyutunu ifade eder. Somut nesnelere dair algılar ve kavrayışlar olmaksızın soyut kavramların türetilmesi mümkün olmadığı gibi, soyutlamaların sağladığı betimleyici tasvirlerle başvurmadan varlıkların sınıflandırılmasını yapmak da mümkün değildir. Söz konusu kavram türleri arasındaki işlevsel görev dağılımının ve karşılıklı tamamlayıcılığının dikkate alınması, bilgi oluşum sürecinin anlaşılmasına da katkıda bulunur.

Soyut kavramların ifade edilmesinde genellikle dilsel gösterge (terim) olarak isim ve sıfat gibi dilbilgisel sözcük türleri kullanılmaktadır. Soyut kavramların isimler aracılığıyla ifade edilmesi, somut kavramlara benzer bir şekilde bağımsız bir

öze sahip oldukları izlenimi yaratmakta ve kullanıcıların kategori hatasına düşmeleri tehlikesini doğurmaktadır. Bu durum hakkında farkındalığın arttırılması, gerek geniş kitlelere verilen eleştirel düşünce eğitimi sırasında, gerekse ağırlıklı olarak soyut kavramlar aracılığıyla bilgileri ifade eden sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda büyük önem taşımaktadır.

Ontological And Epistemological Dimensions Of Abstract Concepts

Summary

Svitlana NESTEROVA COŞKUN

Assist. Prof. Dr.

Bartın University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Bartın, TR

ORCID: 0000-0003-4128-708X

scoskun@bartin.edu.tr

Introduction

According to the nature of the things/topics they refer to concepts can be concrete or abstract. Abstract concepts are of great importance and are widely used both in everyday life and in the cultural and intellectual sphere. However, in today's education and research agenda, we see that the nature of abstract concepts is not given enough importance. The lack of knowledge about the nature and functions of abstract concepts leads to the exaggeration or underestimation of the existential features expressed in abstract concepts in daily life, and also causes methodological difficulties that researchers encounter in philosophy as well as in science. It seems necessary to carry out a comprehensive examination of the nature, properties and functions of abstract concepts, especially in terms of gaining the critical thinking competence needed today. This study aims to discuss the deficiencies in the current field literature and to examine the nature and properties of abstract concepts. In order to obtain a more precise definition, we will first examine the criteria for distinguishing between abstract and concrete concepts, and then we will consider the process of formation of abstract concepts and the problems that arise in connection with the way they are expressed in language.

1. The problem of defining abstract concepts and the analysis of existing definitions

The problem of definition is one of the main ones in the study of abstract concepts. Definitions of abstract concepts are usually given within the framework of the distinction and opposition of the terms "concrete/abstract". In explanations of abstract concepts, expressions such as "not perceived by the senses" and "existing only in the mind" are often encountered. However, it is clear that such important things for our life as oxygen, although they are not perceived by emotions, do not exist "only in the mind." However, we see that abstract concepts such as weight, light, and pain point to qualities perceived by the emotions. Therefore, it can be said that the descriptions under consideration do not reflect the nature of abstract concepts. Some concepts that may have references in objective reality, are like abstract concepts because they describe what objects are, rather than what they are. An example is the concept of "gift". In the sentence "This is a gift", what is meant by "gift" is most likely is an object. However,

when we state that the object in question is a "gift", we are giving information not about what the object is, but about how it was received. In other words, when the concept of "gift" functions as a predicate in a sentence, it provides information about the situational attribute of an object, and not about its class / species affiliation. From the point of view of describing the ontological position of subjects, which are indicated by such concepts as personality, gift, trap, author, one can imagine them as a specific object endowed with a certain additional quality. However, in this case, the concept is used to emphasize a certain quality of the subject under consideration and especially to emphasize it, although it presupposes a specific subject and includes it internally.

On the other hand, attributes such as "way of being", "quality" and "property", which are the majority in the definition of an "abstract" concept, do not cover the diversity of all subjects represented by abstract concepts. Abstract concepts differ not only in subject and function, but also in the degree of abstraction (Setti & Caramelli 2005:1998). Some represent perceived qualities (sweetness, redness, roundness, etc. Others, such as categories, are the result of further abstraction and generalization (taste, color, shape, quality, etc.).

2. Types of abstract and concrete concepts

In the hope of finding a criterion for distinguishing between concrete and abstract concepts, we considered it appropriate to single out subgroups that can be included in these classes, taking into account the ontological status of the objects to which they refer. In classifying, we started with single objects whose existence in objective reality can be empirically confirmed, continued with concepts whose specificity was less clear, and finally supplemented our list with objects that are clearly abstract or even fictional:

1. Objects and entities whose existence can be determined empirically (directly or indirectly) in objective reality. (Man, Lake, Building, Sun).
2. Components, parts and substances (Eye, Water, Stone) of objects and entities whose properties are mentioned above.
3. Formations (Group, Street, City) that are formed by the combination of objects and entities whose properties are mentioned above.
4. Physical effects of tangible objects and entities (electromagnetic waves, electricity, internet, WIFI, rainbow, dawn).
5. Actions and activities (work, jogging, swimming, conversation).
6. Facts, events and events related to situations involving concrete objects (death, marriage, war, terror, concert, surprise).
7. Attributes of tangible objects and entities (heaviness, brightness, heat, yellowness).
8. Evaluations of the qualities of concrete objects (difference, multiplicity, similarity, accuracy, size, development, success)
9. The attributes and dimensions of objective reality (time, space, energy, acceleration, matter, form).
10. Concepts of social reality and relationships (right, justice, responsibility, loyalty, Corruption).
11. Mathematical terms and ideal objects (numbers, geometric shapes).

12. Scientific Hypotheses (ether, dark matter).
13. Fictional and Fictional Characters (James Bond, Mickey Mouse)
14. Empty concepts (round square).

As the above classification effort shows, it is quite difficult, if not impossible, to make an absolute distinction between abstract and concrete concepts based on ontological criteria and to decide where to draw this line. Although it is possible to see the "independent, singular entity" feature to some extent in the concepts in the 1st, 2nd and 3rd groups in the table, it is not possible to find this feature for the facts and events in the objective reality determined in the 4th, 5th and 6th lines. However, the concepts identified in the 7th, 8th, 9th and 10th lines are abstract in nature, but the phenomena they point to in both the physical and social world are ontologically very close to the concepts in the 5th and 6th groups. The ontological status of the concepts gathered in the last two groups is even more different, because they are not concrete and do not conform to the characteristics of abstract concepts.

3. Epistemological Grounding of Abstract Concepts

Since it has become clear that it is not possible to distinguish between abstract and concrete concepts by looking at the ontological status of the objects they refer to, it seems more appropriate to make the distinction epistemologically, according to the procedures of comprehension. In addition, the functions of the mind and language can be taken into account. Among the basic functions of cognition are separation and unification (Binder et al. 2005: 906). Similarly, Jakobson (1990) mentions two basic functions in language, namely selection and combination. While categorizing concrete objects, they are first identified in terms of integrity and then included in separate groups (species, genus, etc.). On the contrary, in separation or abstraction, it is possible to observe that they are first separated from holistic entities and then gathered under a certain category according to their specific functions. Abstraction, in this case, is the intellectual process of dealing with any feature of an object by separating it from the others and the object itself. In the context of the explanations above, it is possible to list the stages reflecting the transition from concrete to abstract, taking into account the type of cognitive process that is effective in the formation of our understandings and therefore concepts:

1) Determination of the Concrete: Real objects and entities that can exist in certain space and time conditions, with certain form and matter parameters, and can be determined as a whole by the cognitive synthesis of more than one sense data. By grasping the concrete, singular or universal (general) concepts can be derived.

2) Generalization of the Concrete: At this stage, some concrete objects with common features are included in a class (synthesis) and they acquire universal concepts by associating them with a certain indicator.

3) Simple (Basic) Abstraction: In this process, any quality, state, action of a concrete object is considered separately from the others and the object itself (decomposed) and associated with a certain sign.

4) Advanced Abstraction: a) Generalization of the Abstract: At this stage, abstractions are included in certain classes according to their functions, and categories and evaluations are created in this way. b) Associating Abstractions: In this case,

objective relationships are determined between the concepts obtained through abstraction. Scientific and mathematical concepts and expressions can be included in this group.

5) Fictional Concepts: In this case, associations that do not exist in factual objectivity (or have not been proven yet) are made between abstract or concrete concepts and are conceptualized through signs. Hypotheses, fictitious character and "empty concepts" can be included in this group.

4. The Problem of Expressing Abstract Concepts in Language

Since language has to fit objects into a few grammatical categories when classifying them, there is no exact correspondence between the grammatical form of the concept and the semantic content of the concept. Grammatical word types such as nouns and adjectives are generally used as linguistic indicators (terms) in expressing abstract concepts. Expressing abstract concepts through nouns creates the impression that they have an independent essence, similar to concrete concepts, and creates the danger of users falling into category error. Increasing awareness about this situation is of great importance both during critical thinking education and in research in the field of social sciences, which mainly expresses information through abstract concepts.

5. Conclusion

Based on our research, we propose the following definition, which we think will explain the nature of abstract concepts more clearly: Abstract concepts are mental representations that are formed as a result of thinking alone by separating any quality (state, relationship, effect, evaluation, etc.) of concrete objects from others and the object itself.

Our research showed that the ontological status of abstract concepts depends on concrete objects. Abstract concepts are obtained through further analysis of experiences and understandings of concrete objects. Being secondary and indirect in terms of derivation does not reduce the importance and cognitive value of abstract concepts. On the contrary, abstract concepts appear as products of a higher level of information processing. Our analysis also shows that there are no logically contradictory and divergent relations between abstract and concrete concepts. Such concepts should rather be understood as the result of processes that complement each other and as immanent elements of each other. While conceptualizations of tangible things enable the extantional hierarchy of beings in the world, abstractions express the intensional dimension. It is not possible to derive abstract concepts without perceptions and understandings of concrete objects, and it is not possible to classify entities without resorting to descriptions provided by abstractions. Considering the functional division of tasks and mutual complementarity among these types of concepts also contributes to an understanding of the knowledge formation process.

KAYNAKÇA | REFERENCES

- Akıncı, S. ve Ünder, H.A. (2013). *Klasik Mantık*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Alper, Ö.M. ve Hacinebioğlu, İ.L. (2009). *Mantık*. İstanbul: Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Aristoteles, (2020). *Kategoriler* (çev. Y. Gurur Sev). İstanbul: Pınhan Yayınları.
- Barsalou, L. W. & Wiemer-Hastings, K. (2005). Situating abstract concepts. *Grounding cognition: The role of perception and action in memory, language, and thinking* (ed. D. Pecher & R. A. Zwaan, pp. 129–163). Cambridge: Cambridge University Press.
- Binder J. R., Westbury C. F., McKiernan K. A., Possing E. T., & Medler D. A. (2005). Distinct Brain Systems for Processing Concrete and Abstract Concepts. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 17(6), 905–917, doi: 10.1162/0898929054021102.
- Borghi, A.M. (2020). A Future of Words: Language and the Challenge of Abstract Concepts. *Journal of Cognition*, 3 (1): 42, 1–18.
- Buzaglo, M. (2002). *The Logic of Concept Expansion* (1st edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Carnap, Rudolf. (1950). Empiricism, Semantics, and Ontology. *Revue Internationale de Philosophie*, 4(11), 20–40.
- Cothran, M. (2000). *Traditional Logic: Introduction to Formal Logic*, Memoria Press: Kentucky.
- Crutch, S.J. & Warrington, E.K. (2005). Abstract and concrete concepts have structurally different representational frameworks. *Brain*, 128 (3), 615–627.
- Çuçen, A.K. (2009). *Mantık* (6. Baskı). Bursa: Asa.
- Falguera, J.L., Martínez-Vidal, G. & Rosen, G. (Winter 2021 Edition). Abstract Objects, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* Edward N. Zalta (ed.), forthcoming URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/abstract-objects/>>.
- Frege, G. (1951). On Concept and Object (translated by P. T. Geach). *Mind*, 60 (238), 168-180.
- Frege, G. (1960), *Function and Concept, Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. Peter Geach & Max Black, 2nd edition, 21-35). Oxford: Basil Blackwell.
- Friedlander, J. Abstract, Concrete, General and Specific Terms, HCC Learning Web, (<https://learning.hccs.edu/faculty/peggy.porter/sentences/abstract-concrete-general-and-specific-terms>), erişim tarihi 10.01.2023.
- Gentner, D. (1981). Some interesting differences between verbs and nouns. *Cognition and Brain Theory*, 4 (2), 161–178.

Jakobson R. (1990). Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances, *On Language* (ed. Linda R Waugh, 115-133). Cambridge: Harvard University Press.

Margolis, E. (2007). The Ontology of Concepts—Abstract Objects or Mental Representations? *Nous*, 41(4), 561–593.

Öner, N. (1986). *Klasik Mantık*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Özlem, D. (2004). *Mantık –Klasik/ Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*. İstanbul: İnkilap.

Parlatır İ., Gözaydın N. ve Zülfikar H. (1988). *Türkçe Sözlük I-II*. Ankara: TDK Yayınları.

Quine, W. V. O. (1948). On What There Is. *The Review of Metaphysics*, 2(5), 21–38.

Reisberg, D. (2007). *Cognition*. NY-London: W.W. Norton & Company.

Russo F. & Williamson J. (2010). *Key Terms in Logic*. Chennai, India: Continuum.

Setti, A. & Caramelli, N. (2005). Different domains in abstract concepts. *XXVII Annual Conference of Cognitive Science Society. Stresa, Italy, 21-23 July. New Jersey: Cognitive Science Society, 1997-2002.*

Wiemer-Hastings K., Barnard K.K. & Faelnar, J. (2004). Structural differences in abstract and concrete item categories. *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society*, 26(26), 1452-1457.

Wiemer-Hastings K., Xu, X. (2005). Content Differences for Abstract and Concrete Concepts. *Cognitive Science*, 29 (5), 719-736.

Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus Logico-Philosophicus* (çev. O.Aruoba). İstanbul: Metis Yayınları.

Zalta E. (2020). Principia Metaphysica, a compilation of the theorems of the theory of abstract objects. *Review of Symbolic Logic*, 13 (1), 206–218.